

Népliget 125'

Bardóczi Sándor

Már maga a cím is bizonytalan és csalóka, akár a Népliget területe és sorsa. Mert egyrészt van okunk egy és negyedszázados évfordulóját ünnepelni. Hiszen első és máig jelentős építménye, a közeli Tisztviselőtelepet kiszolgáló, Kájlínger Mihály tervezte víztorony 125 éve épült. Viszont a park mai szerkezete 1896-ban, 120 éve nyerte el mostani formáját, bár ez csak az Üllői út – Vajda Péter út közötti, úgynevezett Óligetre igaz. A Kőbányai útig terjedő Újliget hivatalosan csak 1904-re, nem hivatalosan, de a megbízhatóbb tervezői közlés (Ilsemann Keresztély) szerint 1910-re lett készen.

A Népliget keletkezésének története egyértelműen összeforr a dualizmus Budapestjével, a modern város keletkezésével. S hogy mégsem bányá, gyártelep, lakóterület áll most a helyén, ahhoz kellett a kedvező (városi) tulajdonviszonyok, a mostoha előzmények (homokbányaként, hulladéklerakóként hasznosították), és kellett hozzá az is, hogy a reprezentálni vágyó állam a millenniumi készülődés közepette rátegye a Városligetre enyves kezét. Mert a Népliget egyfajta kompenzációként született, a rekreációra vágyott várostól „elrabolt” liget helyettesítésére.

Persze ez csak az egyik olvasat a többi között. Éppen így igaz az is, hogy a város-egyesítés tájkán még nagyon erősen élő „városi zöld gyűrű” koncepció részeként került ide. Az 1870 körüli városrendezési pályázatokból ismerünk is olyan tervet, amelynek megalkotói a mostani Hungária gyűrű mentén még összefüggő közparki hálózatot álmodtak a Városliget kétoldali meghosszabbításaként, mintegy modern „városfallal” körülbástyázva a város pesti oldalát, ellenpontozva a budai oldal hegyláncainak zöld keretezését.

Boldog évszázad

Egy társadalomfilozófiai alapjaiban francia (felvilágosodás), várostervezés-filozófiai alapjaiban angol (kertváros-mozgalom, városi zöld gyűrű), kertelméleti gondolatában német szellemi irányzat egyesült itt a kiegyezés után Budapesten, hogy az osztrák ipari „outsourcing” következtében, a bődületes gazdasági prosperitás melléktermékeként a polgári ambíciók csúcspontját a budapesti nagyparkhálózat létrehívásában jelölje ki. Ebben a meg nem valósult városi jövőképben a nagyvárosias lakónegyedek felől sugárírányban mindenhonnan elérhető, felüdülést kínáló, a szántóföldek, gyárak felől pedig a port megkötő modern városi parkhálózat képe tűnik fel.

Néhány sor erejéig ki kell itt térni *Christian Cay Lorenz Hirschfeld* hatására, akinek a 18. század végén megjelent ötkötetes kertfilozófiai munkája, a *Theorie der Gartenkunst* meghatározta az egész 19. század kertirányzatait. Ebben kap először jelentős szerepet a „Volksgarten”, azaz a népkert fogalma. Hirschfeld, csakúgy mint *Rousseau*, hiitt abban, hogy a természeti szép az egyén társadalmi morálját fejleszti, közérzetét kiegyensúlyozza. Az idealizált ókori Athén agóráját a legfontosabb közintézménynek tartva szorgalmazta írásában olyan közparkok létrehozását, ahol a társadalmi osztályok szabadon érintkezhetnek egymással, a növényzet, szobrok, esztétikai kialakítás pedig nem csak a művészetekben pallérozza a látogatóit, de nemzeti büszkeségüknek, társadalmi kohéziójuknak is terepet, helyszínt biztosít.

Hirschfeld euroatlanti hatása elementáris volt, szellemi alapot adott a főúri kertek köznép előtti megnyitásához, az első közparkok keletkezéséhez: így a Városliget létrejöttéhez is. Az ő emlőin nőtt fel az a nemzedék, amely később a Monarchiában, így annak magyarországi részein is kifejtette áldásos kertépítészeti tevékenységét. Ehhez pedig e szellemi légkört megalapozó felvilágosult arisztokratákból (*Széchenyi, Orczy, József nádor, Andrássy, Podmaniczky*) és a kiegyezés után immár pénzből sem volt hiány.

Ez volt a csúcs!

Mindennek a különös konstellációnak a végeredménye – és csúcsteljesítménye – a Népliget és részben a Gellért-hegy parkosítása, vagyis két utolsó nagyparkunk születése. A várost azóta sem tudtuk újabb nagy zöldfelületi elemekkel gazdagítani. Azt azonban mélysegesen sajnálhatjuk, hogy az *Ilsemann Keresztély* által tervezett és megvalósított kétütemű Népliget helyett nem a korai tervelőzmény, az 1868-

as, id. Pecz Ármin-féle Pesti Nép-Kert valósult itt meg.

Pecz Ármin lett az a túl korán érkezett tragikus hős, aki még a „nincstelenség” Pest Kültelki és Ültetvényi Bizottmányának alkotott – sajnos csak papíron – olyan 118 hektáros parkot, ahol egy nagyvonalú, ovális, többszörösen fásított allé (könnyű kocsi-kázásra, lovaglásra, andalító sétára csábító virtuális körhinta) lett volna a fő szerkezeti elem. (*Nebbian* városligeti rondójának felnagyított parafrázisa.)

E gigantikus kerengőn belül hatalmas tőrendszer, az útvonal mentén elhelyezett, a park és a központi tőrendszer felé kapukat képező kioszkok, zenepavilonok tagolták a belső kertet, míg az ovális sétányon kívül eső négy sarok négy tematikus mulatókert helyét jelölte ki. Utóbbiakba táncteret, nyári színházat, gyermek- és mutatványos kertet ajánlott.

A munka lenyűgöző színvonalát mutatta, hogy az 1871-es londoni világkiállításon kitüntetésben részesült. A megvalósulásra viszont nem volt esélye. Ez következménye annak is, hogy már a Közmunkatanács sem volt egységes véleményen ennek a városi területnek a sorsát illetően. A kertrajongók és a környezet védelméért aggódók, az angol zöld gyűrű hívei a kertlétesítési irányt, míg a prosperitást, a rációt, a hasznot és a tőkét szem előtt tartók az iparterületi fejlesztést látták helyénvalónak.

A művelésre kevésbé alkalmas, ezért értéktelennek tekintett területen a környező ipari építkezések számára kezdtek homokot bányászni, miután a futóhomok megkötését célzó korábbi akáctelepítések csaknem teljes egészében kipusztultak. A bányagödörök egy része pedig ipari és lakossági hulladéklerakóként funkcionált, habár a terület egy részén (a mostani Fradi gyakorló pályák területén) működött a város faiskolája. Városi tanácsnokként nagyon nehéz volt tehát bármilyen közparki funkciót beleképzelni

forrás: Budapest Főváros Levéltára

Petz terve papíron maradt

ebbe az ipari tájba. Ezért a döntés sokáig váratott magára.

A közparklétesítés gondolatát két igen fontos mozzanat: a Tisztviselőtelep kiépü-

lése és a Városliget állami einstandja hozta mégis felszínre. 1890 körül *Klenszky Vilmos* és *Kulcsár Ferenc* tervei alapján már megindult itt a növényzet telepítése, hogy az-

tán a város főkertésze, *Ilseman Keresztély* vegye át a munkák irányítását, és 1896-ra befejezze az Üllői út és a Simor út (ma Vajda Péter út) közötti közpark kivitelezését.

Ilseman az akkor rendkívül modernnek és trendinek számító Tisztviselőtelep szerves folytatásaként tekintett a Népligetre, és egy tengelyes szimmetriájú, neobarokkos szerkezetű, ám a tengelyen kívüli területeken tájképi vonalvezetésű, oldottabb kertet álmodott meg, amelynek főbejárata a Tisztviselőtelepre nézett. A tengely fogadóterülete virágos partereken keresztül a tengelybe tervezett Budapesti Nagy Sörcsarnok felé irányította a tekinteteket.

Ez az 1895-ben fatornyokkal, verandákkal díszített nyerstégla „svájci ház” lett az új népkert szája, amelyen keresztül tovább sétálva az egyenes tengelyen elérhető volt a park szíve, a Mutatványos tér. Ebben az időben a parkot a Tisztviselőteleptől pusztán egy keskeny utca, a Táncsics út választotta el, a szerves egység, a telep moderált városi közönsége és a közeli honvédségi lovasági és gyalogos kaszárnyák biztosították a kritikus tömeget ahhoz, hogy valóban funkcionálni kezdjen. Úthálózata ki is szolgálta ezt a tömegbázist.

Az 1896-os átadási ünnepség azonban igen szerényre sikeredett: elég sok új közintézmény átadása történt meg vele párhuzamosan, ezért szalagátvágásokban akkortájt az atyák és a közönség sem szenvedett hiányt. A pesti flaszter népe jószérivel csak a lóvasút-járatokon megjelenő friss „üllői-úti népliget” feliratokból értesült arról, hogy valahol a világ végén létesült egy „ujvárosliget” a régi helyett, amely akkorra már csak „fuit” a fanyar pesti vicc szerint, azaz múlt idő.

Akik mégis rászánták magukat, hogy kibumlizzanak oda, elsősorban az irigylésre méltó Tisztviselőtelepre voltak kíváncsiak. Ám amikor a parkba is bemerészkedtek, ott az elképzelt kicsiny fák helyett az előfásításoknak köszönhetően már árnyas lombokat láthattak, sőt meggyőződhetek róla, hogy a túlélített Városligethez képest, amelyet oly csalárd módon elrabolt tőlük a Milleneum, ez a park maga a béke szigete.

Az újságokban ennek hamar híre ment, a Mutatványos tér és a sörcsarnok csábította is a katonákat, kispolgárokat, cselédeket, alsóbb néposztályokat a ki-kirándulásra. Ilseman pedig hozzáfogott, hogy a Kőbányai útig kiterjessze a parkot, miközben a Mutatványos tér egyre növekvő területén elszaporodó bodegákat is megpróbálta katonásabb szerkezeti rendbe illeszteni. Az Újliget területén aztán sikeresen pótolta azokat a funkciókat, amelyeket a kor anynyira hiányolt az Óligetből: például a gyermekjátszóteret.

1915-re a park megszületett

Felépült a Tisztviselőtelep

A koncepció a növényalkalmazásban is jelentősen módosult. Míg az Óligetnél még a gyűjteményes kert jelleg, a növényritkaságok felvonultatása volt a legfőbb szempont, addigra az Újliget az őshonos fajták himnusza lett. A háttérteret pedig a hátsó traktusban meghagyott, de a kert szerves részévé tett faiskola szolgáltatta. Az Óligetben ez

zel párhuzamosan merőben új funkció is meghonosodott, mégpedig a Telepi Torna Egylet jóvoltából, amely a Tisztviselőtelep lakosai számára nyáron teniszezési, télen pedig korcsolyázási lehetőséget biztosított.

A Népliget ebben az időben, a világháború előestéjén élte történetét közparkként ereje teljében. Ugyan látogatottsága soha

forrás: Fortepan

Modern idők a flaszteren

nem közelítette a Városligetét vagy a Margitszigetét, látogatói szerkezetében pedig inkább az közép- és alsóbb néprétegek számára volt vonzó, de kétségtelenül megvolt még a szerves kapocs a várossal, és nem volt még rajta az a bélyeg, ami később és ma is jellemzi.

Helybenhagyta a huszadik század

Ma a Népliget – történeti kertként – védelmet élvez. Paradox módon nagyobbat, mint a Városliget, a világ első közparkja. Ennek ellenére NÉPtelen. A Hungária körútnak, a környező vasúti töltéseknek, a lelobbant iparterületeknek, a Tisztviselőtelep lecsúszásának köszönhetően fokozatosan elveszítette a kapcsolatát mind Józsefvárossal, mind Kőbányával. Elszigetelődött.

Bár sokan kétes hírű közbiztonságát hozzák fel, amikor ellene beszélnek, valójában mind a Városligetben, mind a Margitszigeten sokkal magasabb a bűnözési arány. Ahol ugyanis alig vannak emberek, ott a bűnözés is alacsonyabb. A Népligetben pedig ma alig vannak emberek. Nem épült ki hozzá sugárút, ahogyan a Városligethez, nincs a közelében folyópart, víz, ami termágnesként funkcionál, a vonzó mutatványos funkciók is kivesztek belőle. Végül a 20. század alaposan helybenhagyta. Hol vasúti próbapályák, hol nagyfeszültségű trafóház, hol nagyméretű focipályák, hol autó-motorversenyhez kellő úthálózat, hol átmenő autóutak, hol lakóparkok kedvéért szaggattak ki nagy darabokat a testéből.

Egy teljesen izolált, alig közművesített, funkciókkal alig rendelkező, egyedül növényzetében kiemelkedő mostohagyerek lett belőle, amely két legfontosabb intézményét, a Sörcsarnokot és a Mutatványos teret is elveszítette. *Kemény Henrik* kifosztott bábszínháza, a beázott Planetárium és a levegőben ott lebegő Fradiváros szeleme kísért errefelé. S kifosztottan, árván várja azt a felvilágosultabb polgári korzakot, ahol a városi közparkok – zöldfelületeket szem előtt tartó – fejlesztése újra értékmérő lehet a budapesti város-tervezésben. ●

Pillanatok az 1910-es évekből